

Narava za podnebje

Dr. Polona Pengal je biologinja, strokovnjakinja za rečne sisteme ter ustanoviteljica in direktorica Inštituta za ihtiološke in ekološke raziskave REVIVO. Na Inštitutu si prizadevajo za spremembo zavedanja, da narava ni objekt izkoriščanja, ampak vrednota, ki omogoča preživetje. V intervjuju smo se dotaknili teme prilagajanja podnebnim spremembam v sodelovanju z naravo.

Pogosto slišimo o konceptu na naravi temeljčih rešitev. Kako jih lahko opredelimo?

Pri opredelitvi bi se držala definicije mednarodnega združenja za varstvo narave IUCN. To jih definira kot "ukrepe za varstvo, upravljanje in obnovo naravnih ali spremenjenih ekosistemov, ki obravnavajo družbene izzive, učinkovito in prilagodljivo, z zagotavljanjem koristi za blaginjo ljudi in biotsko pestrost." Omenjeni družbeni izzivi so prav tako opredeljeni, in sicer IUCN mednje uvršča podnebne spremembe, naravne nesreče, družbeni in gospodarski razvoj, človekovo zdravje, varnost preskrbe s hrano, varnost preskrbe z vodo, degradacijo ekosistemov in izgubo biotske pestrosti.

Zakaj so takšne rešitve smiselne in kakšne koristi prinašajo?

Na naravi temelječe rešitve (NTR) so kljub svojemu poimenovanju pravzaprav okvirni koncept, ki govori o tem, kako naj bi začeli stvari izvajati in reševati. Tu ne gre za rešitve v smislu "zdaj bomo jez postavili ali umaknili" - to so lahko implementacijski deli na naravi temelječih rešitev.

Same NTR so *pristop*, zato je težko od daleč oceniti, kaj je NTR ali ne, saj je pojem širok. Prepogosto so NTR dojemane kot impulz ohranjanja narave. Vendar ravno IUCN izrecno poudarja, da NTR niso naravovarstvene rešitve, gre za povsem drugačno stvar. Sama zahteva definicije je, da poleg ohranitve, obnove naslavljamo še en družbeni izziv. V praksi se prepogosto pogovarjamo le o npr. jezcu. Pogovoriti se moramo o potrebah celotnega porečja, o tamkajšnjih družbenih izzivih in njihovem naslavljanju, ne le o umeščanju ali umiku jezov. Poleg tega moramo upoštevati tudi vidik izgube biotske pestrosti - brez tega nimamo NTR.

Naslavljati moramo vsaj dva družbena problema: eden je biodiverzitetna kriza, drugi je lahko npr. poplavna varnost ali suša (gledano z vidika voda), lahko je kakovost zraka ali prehranska varnost ...

Vendar pa NTR trenutno še niso splošno ustrezno razumljene. V NTR bi se morali še ustrezno poglobiti, če pa bi se hoteli izvajalci prilagoditi, bi morali v to vložiti sredstva (čas in denar za izobraževanje zaposlenih), česar pa ekonomska logika ne dopušča. Zato bomo ukrepom, ki bodo enaki kot so bili dosedanji, le rekli NTR in se ne ukvarjali s "podrobnostmi".

Zakaj misliš, da je tako?

Mislim, da zaradi novosti samega koncepta. Poleg tega živimo v času instant pristopov, nihče se ni pripravljen poglobiti v reči, kar pa bi sprememba paradig in pristopa zahtevala. NTR namreč zahtevajo, da ne prilagajamo narave svojim potrebam, temveč da naravi prilagodimo sebe in upoštevamo naravne danosti.

Pri nas ne posegamo po NTR tudi zato, ker jih stroka ne zna modelirati. Hidrologi nimajo modelov, ki bi lahko izračunali npr. posledice odstranitve neke erozije. Zelo lahko pa je izračunati pretok v betonskem koritu ...

Kako bi komentirala faktor medsebojne komunikacije med različnimi strokami v procesu oblikovanja NTR?

Menim, da se ta prostor komunikacije, sploh v Sloveniji, odpira le počasi. Smo precej razdeljeni v svoje okvirje. Vseeno se napredni raziskovalci in strokovnjaki le začenjajo medsebojno povezovati. Tega je največ v nevladnih organizacijah, mednarodnih združenjih ter iniciativah; na nivoju akademske sfere ali javnih ustanov ti procesi še ne potekajo, spodbude so komaj opazne.

Želeli bi si, da bi projekti raziskovalne agencije zahtevali interdisciplinarno delo - a ga ne. Potrebnovali bi systemske usmeritve in pomoč za medsebojno sodelovanje, včasih tudi menjavo generacije profesorjev. Poleg tega se pogosto srečujemo tudi z neskladjem izrazov med strokami, kar bi bilo treba poenotiti - vendar tudi ta proces zahteva prilagajanje in sposobnost slišanja drug drugega.

Čeprav je iskanje skupnega izrazja zamudno, na drugi strani jasnost definicij preprečuje zeleno zavajanje.

Kaj se lahko naučimo iz izkušenj skupnosti, ki so se odločile učinkovito prilagajati na posledice podnebnih sprememb v sodelovanju z naravo?

Da se to zelo izplača! (*smeh*)

Vsi izvedeni projekti, ki so vsaj približno upoštevali stanje narave, ki so bili narejeni v sodelovanju z naravo in drugimi deležniki v prostoru, imajo samo pozitivne učinke - dejansko na vse. Ljudje se bolje počutijo, imeli so možnost sodelovanja; ekonomiji gre na bolje, ker ni skritih stroškov sivih rešitev (teh nikdar ne plača investitor, temveč pogosto marginalizirane skupine).

S stališča biodiverzitete beležimo različne učinke, včasih so nevtralni (če ta vidik ni bil ravno v ospredju), pogosto so tudi ti zelo pozitivni, multiplikativni - eden takšnih je npr. pogozdovanje. Z njim beležimo nižanje temperatur, preprečevanje erozije, izboljševanje poplavne ogroženosti, manjšanje škode zaradi suš, možnost rekreacije, vzpostavitev vira naravnih dobrin itn. Beležimo tudi negativne posledice NTR, vendar gre v teh primerih za nepravilno postopanje, ki ni vzpostavilo ravnovesja. Kadar se ukvarjamo z naravo, je ključno imeti v mislih dva vidika: pozitivni učinki niso opazni takoj, pogosto šele čez 20 let (kar ni skladno s 4-letnim političnim ciklom, težko je učinkovitost dokazati investitorjem), poleg tega učinke zelo težko oziroma jih ne znamo zares predvideti. Narave še ne poznamo zares!

S pristopom na naravi temelječih rešitev se ukvarjaš od leta 2017. Ali v tem času v Sloveniji opažaš kakšne pomembne spremembe?

Da, vsekakor! V obdobju 2017-2020, v izvajanju našega prvega projekta na to temo, o NTR nihče niti še ni slišal. Počasi je koncept prihajal v Slovenijo. Največji preskok se je zgodil z zahtevo Evropske komisije glede sanacije po COVIDU, pri nas pa s poplavami avgusta 2023. Zdaj se pomembnosti koncepta zaveda že veliko ljudi, čeprav se še vedno zgodi, da ga kdo ne loči od sonaravnih rešitev. Naš inštitut promovira standard po principu IUCN. Od leta 2017 do danes smo prišli do točke, da je zdaj večina odločevalcev že slišala za ta izraz, približno ve, v katero smer nas vodi, jih pa še želimo izobraziti o celotnem vidiku koncepta.

Kako izredni vremenski dogodki vplivajo na odprtost skupnosti ali odločevalcev za vpejavo na naravi temelječih rešitev?

Zanimivo in kratkoročno, kar je povsem človeški odziv. Po takem dogodku je prvi odziv strah, nato reševanje sebe in premoženja. V naslednjem koraku je ogromno pritiska na odgovorne - ljudje si želijo izboljšave, ne poznajo pa možnih rešitev. Odgovornost za izbiro ustrezne rešitve prepuščajo državnim službam in stroki. Opazen je razkorak med javnostjo, ki zahteva ukrepe, si želi rešitev, ter državo, ki lahko predlaga ukrepe - manjka odgovor, kako bi to lahko naredili. Redko kdaj je govora o tem, da bi lahko npr. z izboljšanjem poplavne varnosti zagotovili izboljšanje okolja za ljudi in živali. Malo ljudi to ve in takrat, ko so v šoku in strahu, pozabi, da bi lahko sočasno s poplavno varnostjo zagotavljali še ostale dobrobiti - vendar pa bi to rešitev morali poznati in po njej poseči odločevalci. Povsem zgrešeno se mi zdi vračati situacijo na terenu v stanje pred poplavami - tega ljudje pravzaprav niti ne zahtevajo. Težava je, da s strani države nihče z njimi ne komunicira, tudi niso deležni psihološke pomoči. Zaradi razumljivih vzgibov je veliko nezaupanja v državo, pozabljamo pa vse ostale probleme. Ko mine prva panika, ljudje pozabijo na grožnje poplav.

Država bi v obdobju, ko se panika pomiri, morala začeti pogovore za načrtovanje celostnih rešitev - ugotoviti, kaj je ljudem še pomembno poleg poplavne varnosti. Glede na izkušnje iz tujine jim je najpomembnejše troje: finančna varnost, kultura ter narava zaradi narave.

Katere institucije in dejavniki imajo po vašem mnenju ključno vlogo pri implementaciji na naravi temelječih rešitev prilagajanja na podnebne spremembe?

Državne institucije, ker postavljajo sistem. Niti kot NVO niti kot prebivalec ne moreš spreminjati stvari, če sistem sam tega ne omogoča. Zato bi potrebovali sistemske spremembe s strani Direkcije za vode, Direkcije za okolje, MNVP, MOPE ...

Včasih smo imeli na nivoju porečja vodne skupnosti, kar je bilo zelo učinkovito. Razbili smo jih zato, ker smo presedlali na ekonomsko-izkoriščevalski sistem in z njim na koncesionarje.

Še inženirji se strinjajo, da je bila ta odločitev nekaj najslabšega, saj smo s tem dali svoje vode na trg (čeprav smo rekli, da so javno dobro).

Trenutno se ljudje povezujejo šele tedaj, ko so razmere že zelo hude, medtem ko bi bilo to sistemsko postavljeno, npr. z organizacijo letnega srečanja vseh, ki ob vodi in z njo živijo, bi imeli ljudje možnost rednega sodelovanja z državo, informiranosti glede tega, kaj se v njihovem prostoru načrtuje, prenašati znanje. Pozabljam, da je lokalno prebivalstvo nenadomestljiv vir znanja o vodah (kje se voda razlije, od kod priteče ...)! Taki podatki so pogosto povsem v nasprotju z modeli projektantov. In tako znanje izgubljam, ker ljudi ne vključujemo v procese načrtovanja in soodločanja. Če ljudi v te procese vključiš, čutijo soodgovornost za posledice, ne pa da zanje "krivijo" le državo.

Kadar imamo sodelovanje javnosti, ljudje veliko bolj spremljajo dogajanje, kar zniža potrebo po aktivaciji države. Ljudje se čutijo tudi bolj varne in začnejo zaupati državi - to pa je ena ključnih reči, ki nam v Sloveniji manjka.

Kako bi lahko po tvojem mnenju in izkušnjah tudi pri nas spodbudili uporabo NTR v procesih prostorskega načrtovanja?

V našem inštitutu na vseh dogodkih nenehno promoviramo NTR. Vsak sektor, vsako skupino je nujno drugače nasloviti, z drugačnimi sporočili, vsebinami in poudarki. Mislim, da NTR lahko spodbudimo le z ozaveščanjem, izobraževanjem, deljenjem informacij; v inštitutu načrtujemo tudi usposabljanja za projektante. Povezujemo jih s tujimi strokovnjaki in jim kažemo dobre prakse.

Za boljše načrtovanje bi potrebovali vodne svete, pristope k celotnim porečjem ... Važno je tudi sprejeti, da je to tek na dolge proge.

